

Чукла О.М.

курсант 2 курсу ФПФПМГБ

ННПФПМГБВВ НАВС

Науковий керівник: Крутевич М.М.

майор міліції кандидат юридичних наук,

викладач кафедри кримінального права

НАВС

НЕПОВНОЛІТНЯ ОСОБА ЯК СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ

Неповнолітньою прийнято вважати особу у віці від 14 до 18 років. Деякі істотні особливості фізичного і психічного характеру дали підстави законодавцю виділити підлітків цього віку в окрему категорію з особливим правовим статусом. Стаття 22 Кримінального кодексу України 2001 р. (далі – КК України) визначає, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким на момент учинення злочину виповнилося 16 років, а за деякі злочини відповідальність настає з 14 років. Отже, неповнолітня особа може підлягати кримінальній відповідальності, якщо вона задовольняє інші вимоги, які ставляться до суб'єкта злочину у ст. 18 КК України, тобто є осудною, а в окремих необхідних випадках має й додаткову ознаку спеціального суб'єкта. Проте визначення осудності, неосудності або обмеженої осудності такої особи часто виявляється проблематичним.

Враховуючи думку провідних вітчизняних і зарубіжних психологів (Р.С. Немов, Е. Еріксон, І.С. Кон, Р. Бернс та інші), слід мати на увазі наявність особливих процесів у психології підлітка. У цей період формується система цінностей, яка стає фундаментом взаємодії особи з оточуючим світом. За нормальних умов розвитку людина в 14-16 р. уже здатна усвідомлювати свої дії і керувати ними, оцінювати їх суспільну значущість і корисність, передбачати можливі наслідки своїх учинків. Типовий перебіг процесів формування свідомості дає підстави вважати особу осудною, тобто такою, що здатна усвідомлювати свої дії і керувати ними під час учинення злочину (ст. 19 КК України).

Проте поширеною, на жаль, є ситуація, коли через певні об'єктивні чи суб'єктивні чинники цей процес переривається, уповільнюється чи змінює свій напрямок на протилежний. Це призводить до викривлення, спотворення ціннісних орієнтирів чи до затримки розвитку підлітка. У першому випадку маємо асоціальний тип особистості, який характеризується негативним ставленням до загальноприйнятих норм і правил, нерозвиненістю міжособистісних зв'язків, правовим нігілізмом. Неповнолітня особа не визнає усталених принципів існування в суспільстві, іноді свідомо йде на конфлікт з "системою", учиняючи суспільно небезпечні діяння. Очевидно, що такі риси психіки наразі не можуть бути безумовною підставою для звільнення від кримінальної відповідальності, проте, на нашу думку, підліток у охарактеризованій ситуації потребує спеціальних реабілітуючих заходів.

Крім того, існують непоодинокі випадки, коли неповнолітні особи, які досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, і вчинили суспільно небезпечне діяння, на час його скоєння не могли повною мірою усвідомлювати фактичної сторони своєї поведінки або керувати нею у зв'язку з наявністю згаданих вище процесів. Як бачимо, юридичний критерій загального поняття “неосудність”, чи “обмежена осудність”, збережено, проте другий критерій (підстава такої нездатності), який передбачений законодавцем, не є медичним. Деякі вчені (В.П. Кашепов, О.Д. Сітковська) наголошують на тому, що набуті вади інтелектуальної і вольової сфери можуть бути наслідками не лише психічної хвороби або розладів, а й такими порушеннями психічної діяльності, які не виступають підставою неосудності чи обмеженої осудності. Перш за все це відставання в психічному розвитку (яке зовсім не тотожне олігофренії), що може бути викликане як об'єктивними, так і суб'єктивними передумовами.

Об'єктивними чинниками, що впливають на розвиток особистості, зокрема, можна назвати:

а) виховання і характер стосунків у сім'ї. Саме в родині закладаються основи характеру, поведінки, відносин з іншими людьми;

б) вплив оточуючого середовища, який здійснюється на декількох рівнях: друзі, однолітки, навчальний заклад, суспільство. Система орієнтирів створюється під дією різновекторних, іноді суперечливих факторів, а невизначеність понять про добро і зло може мати наслідком викривлення системи цінностей.

Серед суб'єктивних критеріїв можна назвати:

а) фізичні вади: послаблений зір, часткова глухота, інші недоліки, які перешкоджають нормальному розвитку. Навіть за умов спеціальної корекції (влаштування до навчально-виховних закладів для дітей з такими вадами, участь у реабілітаційних програмах тощо) не можна гарантувати уникнення негативних наслідків;

б) тривалі або тяжкі соматичні захворювання в період виникнення якісних новоутворень у психіці дитини. Перенесена хвороба (туберкульоз, тиф, пневмонія) може залишити відбиток не лише на фізичній, а й на морально-емоційній стороні особистості.

Спираючись на вищевказані твердження, Г.В. Назаренко пропонує ввести спеціальне поняття “вікова неосудність”, яке визначає як кримінально-релевантний психічний стан, що виключає можливість притягнення неповнолітнього до кримінальної відповідальності через невідповідність хронологічного віку фактично досягнутому психологічному віку. Такий стан пов'язаний із порушенням інтелектуальної і вольової сфери душевної діяльності неповнолітнього. Отже, особа не здатна чи неповною мірою здатна усвідомлювати фактичного змісту своєї поведінки і керувати нею, тому в цій ситуації цілей покарання, зазначених у ч. 2 ст. 50 КК України (“Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами”), не буде досягнуто.

Не дивно, що практика кримінально-правового регулювання деяких країн знає норми, що виключають кримінальну відповідальність неповнолітніх, що страждають на психічну хворобу чи психічний розлад. Так, Кримінальний кодекс Російської Федерації у ч. 3 ст. 20 встановлює, що “якщо неповнолітній досяг віку, передбаченого частиною першою, другою цієї статті (16 і 14 років), але через відставання у психічному розвитку, не пов’язане з психічним розладом, під час вчинення суспільно небезпечного діяння не міг повною мірою усвідомлювати своїх дій (бездіяльність) або керувати ними, він не підлягає кримінальній відповідальності”. Новизна цієї норми у кримінально-правовому регулюванні пояснює деяку її недосконалість і незавершеність, на що неодноразово звертали увагу російські автори (О.Д. Сітковська, В.М. Петрашев, Г.В. Назаренко). Зокрема, Г.В. Назаренко пропонує уточнити підставу виключення кримінальної відповідальності (характер, поняття відставання у психічному розвитку) і зробити вказівку на заходи, які можуть застосовуватися до таких неповнолітніх (заходи соціально-медичної реабілітації).

З огляду на існування цілої низки проблем у соціальній сфері, наявність певної кількості підлітків з яскраво вираженими вадами психічного розвитку, що не пов’язані з психічним захворюванням, вбачається за можливе використати в Україні російський досвід застосування концепції так званої “вікової неосудності”. На наш погляд, презумпція стану осудності як норми залишається непохитною, проте необхідно призначати комплексну психолого-педагогічну експертизу у разі виникнення сумнівів у психічній адекватності підлітка. Уявляється, що уточнення аналізованих правил відповідальності неповнолітніх буде сприяти реалізації мети кримінального законодавства, забезпеченню та охороні прав і свобод людини і громадянина.

Кмитюк М.О.

курсант 3 курсу ФПФПВВ

ННІПФПМГБВВ НАВС

Науковий керівник: Форостяний А.В.

кандидат юридичних наук, викладач
кафедри кримінального процесу НАВС

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ОКРЕМОЇ КАТЕГОРІЇ ОСІБ

На сьогоднішній день існування в Україні провадження стосовно окремих категорій осіб є необхідністю, яка зумовлюється об’єктивними обставинами. Новий Кримінальний процесуальний кодекс вперше визначив такий вид провадження у главі 37 чим суттєво покращив кримінально-процесуальну діяльність, адже раніше деякі питання провадження щодо окремих категорій осіб регулювалися різними нормативно-правовими актами, і не були включені до КПК, що ускладнювало роботу уповноважених